

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Antik Çağ'da Kızılırmak

Kızılırmak in Ancient Period

Olca ZENGİN KOŞAN^{a*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Sivas / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0003-0656-3093

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 30 Mart 2021

Kabul tarihi: 29 Haziran 2021

Anahtar Kelimeler:

Kızılırmak,
Halys,
Lidya-Med Savaşı,
Pteria Savaşı,
Antik Yunan Dönemi,
Roma Dönemi,
Mitoloji,
Nehir taşımacılığı.

ARTICLE INFO

Article History:

Received March 30, 2021

Accepted June 29, 2021

Keywords:

Kızılırmak,
Halys,
Lydia-Med War,
Pteria War,
Ancient Greek Period,
Roman Period,
Mythology,
River Transportation

ÖZ

Antik Yunan ve Roma dönemlerinde *Halys* olarak adlandırılan Kızılırmak, Herodotos başta olmak üzere antik yazarların eserinde anılan, Anadolu'nun en önemli nehirlerinden biridir. Özellikle *Halys* kıyısında gerçekleşen Lidya-Med ve Lidya-Pers savaşları nehir ile ilgili anlatımların ana konusu olmuştur. Nehrin ayırt edici rengi ve tadı ise tarih boyunca isminin kaynağı olmuştur. *Halys*'in mitolojide ve ikonografide bir nehir tanrısı olarak ortaya çıkması, antik çağ insanların yaşamlarında bıraktığı izin bir göstergesidir. Nehir üzerinde taşımacılık yapıldığına dair yazılı ve ikonografik veriler ise, nehrin aynı zamanda ekonomik olarak da önemli olduğuna işaret etmektedir.

ABSTRACT

The Kızılırmak, which was called Halys in the Ancient Greek and Roman periods, is one of the most remarkable rivers of Anatolia, mentioned in the works of ancient writers, mainly Herodotus. In particular, the Lydian-Med and Lydian-Persian wars on the Halys coast have been the leading themes of the narratives about the river. The distinctive color and taste of the river has been the source of its name throughout history. The appearance of Halys as a river god in mythology and iconography is an indication of the mark it left in the minds of ancient people. Written and iconographic information about the transportation on Halys shows that the river also important in terms of economy.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: okosan@cumhuriyet.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

Kızılırmak, the longest river of Anatolia, has been one of the important themes for the texts, mythology and iconography of the ancient period. The river, called Halys in antiquity, is presented in connection with geographical, ethnic and political themes, mainly in Herodotus' work *The Histories*. In this study, within the framework of ancient texts and iconographic information about the Halys river, how the river was perceived in antiquity was discussed and tried to offer a holistic picture about it.

Kızılırmak, which takes its name from its distinctive color and taste throughout history, was named *Halys* in ancient times due to its bitter taste.

Kızılırmak has been the main location of the wars between Med and Persian forces and the Lydian kingdom in ancient texts. The source of information about these wars in ancient times was Herodotus' *Histories*. Herodotus frequently mentions the political, ethnic and geographical role of the Halys River in Anatolia while describing the events between these two eastern powers and Lydia. These narrations about Halys in Herodotus have been the main source of the following ancient authors. But, in the work of Herodotus, the events that took place around Halys comprise many discrepancies in chronological and geographical terms. *The Histories* is considered by modern researchers as a literary work written about the past by looking through the Greek lens during the Peloponnesian War. Modern researchers have tried to solve various questions related to these wars, which Herodotus described in a complex way. Where the wars took place, where the city called Pteria was located, and which route took the Lydian kings on their way to war are among the main issues. According to the narration in Herodotus, the Lydia-Med war took place around 590-585 BC between the Lydian king Alyattes and the Med king Kyaksares. The war ends in a treaty as a result of the solar eclipse, which Thales announced its time.

Lydian and Persian war took place around 547 BC between Lydian king Croesus and Persian king Kyros the Great. This war is also known as the Battle of Pteria because of the campaign of Croesus to the city of Pteria. It is generally accepted that the ancient city of Pteria was the Kerkenes Dağ settlement in the Yozgat Province. Which point Croesus and his army passed over the Halys on his way to Pteria is another puzzle about the battle. Herodotus believes that Croesus used a bridge to cross Halys. He also mentions a story that Thales has changed the riverbed by digging a ditch to cross Halys. A man-made tunnel found in the village of Sarlıdır in Nevşehir is a piece of archaeological evidence that supports this statement and needs to be investigated.

In ancient mythology, Halys appears as a river god. Apollonius Rhodius wrote in his work *Argonautica* that the river god Halys fell in love with Sinope, the daughter of Asopus. In the Roman Empire period, the river god Halys has depicted on the coins of Gangra and Tavion cities. Halys is in an anthropomorphic form with a beard, naked above the waist, and is depicted half-lying in a boat or swimming in front of Tyche's feet.

Archaeological and philological data indicate that transportation has been carried out on the Kızılırmak River since the 2nd millennium BC. Ancient authors have also written that Halys was a navigable river. Xenophon record in *Anabasis* that the Halys river can only be crossed by boats. However, in the ancient texts, there is not enough information about which parts of Halys were navigable and what type of boats were used. The exist of boats providing transportation on the river in the 19th and 20th centuries shows that a similar experience was practiced in ancient times. It is known that during these periods, sailing ships or boats were used on Kızılırmak. There are various descriptions and ruins showing that similar boats and ships were used on rivers during the Roman period.

Kızılırmak has been one of the most important rivers of Anatolia throughout history, with its central location and geographical features. Narratives in ancient texts show that Halys and its surroundings were home to different cultures. Having all these historical values, Kızılırmak is an exceptional cultural heritage that we need to protect.

Giriş

Coğrafi bir unsur olarak nehir, durağan değil devingen bir su olması, bu devingen suyun çıkardığı ses ve sahip olduğu güç ile çağlar boyunca yazarların dikkatini çekmiştir. Nitekim, antik yazarların eserlerinde de özellikle mesafelerin ölçülmesi, bir konumun belirlenmesi ve sınırların tanımlanmasında sıklıkla kullanılan bir tema olmuştur (Campbell, 2012: xiii).

Anadolu'nun en uzun nehri Kızılırmak da antik dünyanın metinleri, mitolojisi ve ikonografisi için önemli nehirlerden biri olmuştur. Özellikle Herodotos'un eseri *Historiai*'de Kızılırmak, antik dönemdeki adı ile *Halys*, coğrafi, etnik ve politik temalarla bağlantılı olarak özel yeri olan bir nehirdir.

Kaynağını Sivas'ın doğusundaki İmranlı ilçesinde bulunan Kızıldağ'dan (3025 m) alan Kızılırmak, İç Anadolu platosunda çizdiği geniş yayın ardından kuzeye yönelir ve Samsun'un Bafra ilçesinde Karadeniz'e dökülür.¹ Türkiye'nin en uzun nehri olan Kızılırmak (1355 m), doğduğu şehir olan Sivas'ın ardından, sırasıyla Kayseri, Nevşehir, Kırşehir, Kırıkkale, Ankara, Çankırı, Çorum ve Samsun illerinde diğer su kaynakları ile birleşerek Karadeniz'e ulaşmaktadır.

Nehrin takip ettiği güzergâh hakkındaki en erken bilgiye Herodotos'ta rastlanır:

.... Medlerin toprakları ile Lidyalıların toprakları arasında sınır, aslında Halys ırmağıydı ki, bu ırmak Ermenistan dağlarından çıkar. Kilikia'dan geçer, Matienleri sağına, Phrygia'yı soluna alıp, bu iki ülke arasında akar; bu ülkeleri geçtikten sonra kuzeye doğrularak Kappadokia Suriyelileri ile sol kıyıdaki Paphlagonia arasında sınır çizer. Demek ki Halys ırmağı hemen hemen bütün Asya'yı bir kıyıda öbürüne kesmiş olur, bir yanda Kıbrıs adasının karşısına rastlayan kıyı, öbür yanda Karadeniz kıyıları. Burası bir çeşit boyun noktasıdır ve ayağına çabuk bir adam bu yolu beş günde alabilir. (I.72)²

Ancak bu pasajdaki anlatım ile Kızılırmak nehrinin gerçek coğrafi resmi uyuşmamaktadır. Herodotos'un anlatımından *Halys*'in Anadolu'yu kuzeyden güneye iki kısma böldüğü izlenimi edinilmektedir. Yazarın, Sinop ile Kıbrıs'ın karşısına rastlayan kıyı arasındaki kesim için kullandığı boyun (αὐχὴν) sözcüğü, Anadolu Yarımadası'nı olduğundan çok daha dar hayal ettiğine işaret etmektedir (Leloux, 2017a). Modern araştırmacılar arasında Herodotos'un özellikle Anadolu'nun iç kesimleri ile ilgili bilgilerinin sınırlı olduğu görüşü yaygındır (Drews, 1969: 6; Rollinger, 2003: 307; Leloux, 2017a: 19).

Halys nehrinin daha güvenilir coğrafi tanımı, Amasyalı olan ve doğduğu kentin komşu bölgelerine bizzat giderek gözlemlediği düşünülen (Dueck, 2000: 18) Strabon tarafından yapılmıştır:

.... Irmak Halai yakınından geçtiği için bu ismi almıştır. Kaynakları Pontos ülkesinin civarında Büyük Kappadokia'daki Kamisene'dedir ve batıya doğru çoğalarak akar ve sonra Galatia ile Paphlagonia arasından kuzeye doğru dönerek, bu iki ülke arasındaki sınırla, Beyaz Syrialıların³ ülkelerinin sınırını meydana getirir... (Geographica, 12.3.12).

Kızılırmak İsminin Kökeni

Pek çok kültürde nehirlerin ismi sularının rengi ya da tadı ile ilgilidir (Georgacas, 1964: 209). Bu durum Kızılırmak için Anadolu'da yazılı tarihin başlamasından itibaren geçerli olmuştur.⁴ Kızılırmak, doğduğu kısımlarda, akarsu yatağında jipsli bir yapıya sahip olması (Efe

¹ Kızılırmak nehrinin coğrafi ve jeolojik özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Efe, 1996; Doğan et al, 2009.

² Müntekim Ökmen tarafından Türkçe'ye çevrilen ve *Herodotos Tarihi* ismiyle basılan eserden alıntılanmıştır.

³ Beyaz Syrialılar'ın kimlikleri ile ilgili tartışma için bkz. Boeten, 2015: 14-18; 70-72.

⁴ Kızılırmak, MÖ 2. binyılda ilk olarak Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve ardından onu izleyen Hitit döneminde,

1996) ve nehrin suyuna karışan tuzlu su kaynakları (Alagöz, 1968) gibi faktörler nedeniyle acımsı ve tuzlu bir tada sahiptir. Nehrin karakteristik kırmızımsı rengi ise suyunda yüksek oranda asılı kil partiküllerinin bulunmasına bağlıdır (Akbulut et al, 2009).

Halys (Eski Yunanca yazımı ile Αλυς) ise Antik Yunan döneminden başlayarak Roma ve Bizans dönemleri boyunca Kızılırmak nehri için kullanılan isimdir. *Halys* nehri MÖ 5. yüzyıldan itibaren antik dönem eserlerinde anılmaya başlanmıştır.⁵ Antik dönemdeki *Halys* ismi nehrin tuzlu ve acımsı tadıyla ilgilidir. Strabon, *Halys* isminin nehrin geçtiği yerlerdeki tuzlalardan geldiğini belirtir (12.3.12).⁶ Yukarıda da ifade edildiği gibi Kızılırmak nehrinin kaynak kısımlarında, akarsu yatağındaki jips ve nehre karışan tuzlu sular nedeniyle suyu acımsı bir tada sahiptir, bu nedenle günümüzde de nehre bağlanan pek çok akarsuyun ismi acı ile başlamaktadır.⁷

Halys Kıyısında Gerçekleşen İki Savaş

Kızılırmak, Antik dönem metinlerinde Lidya ve Med ile Lidya ve Pers krallıklarının mücadelelerinin odak noktalarından biri olmuştur. Özellikle Herodotos eseri *Historiai*'de bu iki doğulu güç ve Lidya arasında yaşananları anlatırken *Halys* nehrinin Anadolu'daki siyasi, etnik ve coğrafi rolünden sıkça söz eder. Herodotos'tan sonraki antik dönem yazarlarında da *Halys* nehri büyük ölçüde, tarihinin eserindeki anlatımlara dayanır. Ancak Herodotos'un eserinde *Halys* eksenindeki kronolojik ve coğrafi veriler pek çok çelişki barındırmaktadır. Eser, Peloponnesos savaşı sırasında Yunan merceğinden bakılarak geçmişe dair yazılmış bir edebi eser olarak değerlendirilmektedir (Harrison & Irwin, 2018; Rollinger & Kellner, 2019: 170).

Lidya-Med Savaşı ya da Güneş Tutulması Savaşı (MÖ 590-585):

Herodotos'taki anlatıma göre Lidya ve Med ülkesi arasında gerçekleşen savaşın nedeni Med kralı Kyaksares'in hizmetindeki İskitlilerin, işledikleri bir suçun ardından Lidya kralı Alyattes'in Sardis'teki sarayına sığınmaları ve Alyattes'in bu kişileri Medlere teslim etmeyi reddetmesidir. Kyaksares, Ecbatana'daki sarayına, bir ayaklanmanın ardından sığınmak isteyen İskitlileri kabul eder ve onlardan bazı çocuklara İskit dilini ve okçuluğu öğretmesini ister. İskitlilerin bir av gezisinden elleri boş dönmeleri üzerine Kyaksares onlara çok kindar davranınca, İskitliler kendilerine emanet edilen çocuklardan birini pişirerek krala yemek olarak sunarlar. Ardından Lidya kralı Alyattes'in Sardis'teki sarayına sığınır (I.73). Alyattes'in İskitli bu kişileri Kyaksares'e teslim etmeyi reddetmesi üzerine iki ülke arasındaki savaş başlar. Uzun yıllar iki tarafın da birbirini yenemediği savaşın altıncı yılında yaşanan güneş tutulması, ki bu güneş tutulmasının Miletoslu Thales tarafından ne zaman olacağı bildirilmiştir⁸, bir barış anlaşması yapılmasını sağlamıştır. Barış anlaşmasının yürürlüğe konulması için aracı olarak seçilen Kilikalı Syennesis ve Babilli Labynetos, barış yeminleri yerine iki krallık arasında gerçekleşecek

tıpkı Türkçe'de olduğu gibi, ismini renginden almıştır. Henüz çiviyazılı tabletlerde ismi saptanamamış olsa da Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda nehrin isminin Maraşantiya olması gerektiği önerilmiştir (Kuzuoğlu, 2018: dn. 51). Hitit dönemi metinlerinde ise Kızılırmak için, kırmızı anlamına gelen maru- kökünden türetilmiş *Maraşanta* veya *Maraşantiya* sözcüklerinin kullanıldığı pek çok araştırmacı tarafından bildirilmiştir (Forrer, 1919; Goetze, 1930; Güterbock, 1956; Laroche, 1959; Gurney, 1977; Koşak, 1982).

⁵ Nehrin ismi ilk kez Antik Yunan tragedya şairi Aiskhylos'un, MÖ 472'de yazdığı *Persai* isimli tragedyasında geçer (865).

⁶ Strabon'un eserinin Türkçe çevirisinde de temel alınan H. L. Jones'un İngilizce çevirisinde, tuzlalar (Eski Yunanca *άλαι*) olarak çevrilen sözcüğün kaya tuzu yatakları olduğu belirtilmiştir (Georgacas, 1964: dn. 21).

⁷ Efe, 1996: 36, dn. 1

⁸ Yaşlı Plinius'a göre, Thales, güneş tutulmasının 48. Olimpiyat'ın dördüncü yılında gerçekleşeceğini tahmin etmiştir (*Naturalis Historia*, II.9). Modern hesaplamalar ise MÖ 28 Mayıs 585 tarihinde gerçekleşen tam güneş tutulmasının İç Anadolu'da görülebileceğini göstermektedir (Querejeta, 2011).

bir evlilik planı yaparlar. Böylece Lidya kralı Alyattes'in kızı Aryenis, Med kralı Kyaksares'in oğlu Astyages ile evlenir (I.74).

Herodotos'a göre *Halys* nehri, Med kralı Kyaksares döneminde (I.103), Medler ve Lidyalılar arasında sınır olmuştur (I.72). *Halys* nehrinin iki ülke arasında sınır olduğu çoğu modern araştırmacı tarafından kabul görülür (Roosevelt, 2009: 50; Summers, 2014: 48; Gezgin, 2018: 177). Ancak, Herodotos'un bölge hakkındaki coğrafi bilgisinin sınırlı olması ve eserinin kendi döneminin ideolojik ve tarihi bakış açısı ile yazılmış olması nedeniyle bu görüşe karşı çıkan araştırmacılar da bulunmaktadır (Rollinger, 2003; Rollinger, 2020; Leloux, 2017a). Leloux'un da belirttiği gibi, *Halys*'in, Lidya ve Med güçleri arasında politik bir sınır olup olmadığı ancak arkeolojik çalışmaların ilerlemesi ile çözülebilir (2017a: 23).

Herodotos'un eserinde, savaşın, Lidya kralı Alyattes ve Med kralı Kyaksares arasında geçtiği belirtilmektedir (I, 16; I, 73; I, 74; I, 103). Ancak diğer tarihsel kaynaklarda savaşın tamamı boyunca Alyattes'in Lidya kralı olduğu konusunda görüş birliği varsa da (Okyrhynchus Papyri⁹ XXIX 2506 F 98; Yaşlı Plinius, *Naturalis Historia* 2.9), Med kralı Kyaksares ile ilgili bilgiler çelişkilidir. Herodotos dışında Kyaksares'in Med kralı olduğunu söyleyen antik dönem yazarları arasında Eudomus'un bulunduğu İskenderiyeli Klement *Stromata* isimli eserinde belirtmiştir (I.14). Ancak Cicero (*De divinatione*, I.49.112), Okyrhynchus Papyrus (XXIX 2506 F 98), Eusebius (*Chronicon*, I.29) ve Solinus (*Polyhistor*, 15.15), Thales'in önceden tahmin ettiği güneş tutulması gerçekleştiğinde Astyages'in Med kralı olduğunu belirtmişlerdir. Bu çelişkiyi çözmeye çalışan filolog George Huxley'e göre Lidya-Med savaşının başlangıcında, Med kralı olan Kyaksares savaş sürerken hayatını kaybetmiş ve yerine geçen oğlu Astyages savaşı sürdürmüştür. Dolayısıyla, Astyages, Alyattes'in kızı Aryenis ile evlendiğinde veliaht prens değil, kraldır (Huxley 1965: 205). Okyrhynchus Papyrus fragmanlarında (2506 F 98 ve 102) Alyattes ve Astyages arasında bir savaş yaşandığına dair ifadelerden yola çıkan Huxley, Apollodoros olması muhtemel bir Hellenistik dönem bilgininin bu savaşın yaşandığına dair kanıtlara sahip olduğu sonucuna varmıştır (Huxley 1965: 206). Ancak, aynı çelişki üzerinde duran Leloux eldeki verilerle kesin bir sonuca varılamayacağını belirterek, Med kralları için bu çerçevede bir kronoloji oluşturmanın tehlikeli olduğu uyarısında bulunmaktadır (Leloux, 2016: 36).

Lidya-Med savaşı ile ilgili bir diğer tartışma konusu ise savaşın yaşandığı yerdir. Herodotos'un eserinde savaşın nerede gerçekleştiğine ilişkin bir bilgi olmamasına karşın, bazı araştırmacılar savaşın Pteria kenti¹⁰ ile Kızılırmak nehri arasındaki bir bölgede gerçekleştiğini ileri sürmüşlerdir (Summers, 1999; Roosevelt, 2017: 50). Summers, önceleri Kerkenes Dağ yerleşiminin Lidya-Med savaşının hemen öncesinde, bu savaş için bir üs olarak kurulmuş olabileceğini öne sürmüştü de (1997: 88), daha sonraki kazı sonuçlarına göre, kentin muhtemelen Geç Asur krallığının yıkılmasının ardından kurulduğu ve Frig karakteri taşıdığı sonucuna varmıştır (Summers, 2014: 46). Ona göre Kerkenes Dağ, yani antik Pteria kenti, *Halys*'in doğusunda, Frig devletinden bağımsız bir krallığın parçasıydı ve Frigya bölgesini fetheden Lidyalılara karşı Medleri ve müttefiklerini desteklemişlerdi (Summers, 2014: 46 ve 48). Kerkenes Dağ'ın Pteria ile eşitliğini kabul eden A. Baran ise kentin bir Lidya garnizonu olabileceği

⁹ Mısır'daki antik Oxyrhynchus kentinde 1896 ve 1907 yılları arasındaki kazılarda bulunan papirüs üzerine yazılmış olan metinlerdir. Metinleri dijital olarak görüntülemek için bkz. www.papyri.info/search?SERIES=p.oxy&COLLECTION=ddbdp&VOLUME=16&page=1

¹⁰ Antik Pteria kentinin lokalizasyonu için Kerkenes Dağ, Boğazköy, Akalan gibi farklı görüşler bulunmaktadır. Bu öneriler arasında Kerkenes Dağ fikri öne çıkmaktadır. Kerkenes Dağ'daki kazıların tarihçesi ve kentin lokalizasyonu hakkında bkz. Baran, 2016.

düşüncesindedir (Baran, 2016: 70). Kerkenes Dağ yerleşiminde MÖ 550'den önceye tarihlenen bir tahribat olmaması (Draycott & Summers, 2008: 4) nedeniyle, Lidya-Med savaşının Kerkenes Dağ'ın daha doğusunda, henüz Lidyalıların kontrol altına alamadıkları bir bölgede gerçekleşmiş olabileceği de önerilmektedir (Leloux, 2016: 35).

Lidya ve Pers Savaşı ya da Pteria Savaşı (MÖ 547):

Halys nehri, Lidya-Med Savaşı'ndan yaklaşık kırk yıl kadar sonra bir kez daha Lidya ile bir diğer İranlı gücün karşılaştığı bir yer olmuştur. Söz konusu savaş Lidya kralı Kroisos ile Pers kralı olan Büyük Kyros arasında yaşanmıştır. Herodotos'a göre Büyük Kyros, Lidya-Med Savaşı'nın sona ermesini sağlayan ittifak evliliği sonucunda Lidya kralı Kroisos'un kayınbiraderi olan Med kralı Astyages'in torunudur (I, 108). Kyros'un büyükbabası Astyages'i devirmesi (I, 124-130), Lidya kralı Kroisos'un Kyros'a büyük bir kızgınlık duymasına yol açar ve Perslere bir savaş açıp açmaması gerektiği konusunda orakl'e danışır. Orakl'den net bir yanıt alamasa da Perslere karşı sefer yapmaya karar verir. *Halys* kıyılarına ulaştığında, Lidya orduları karşı kıyıya geçmek için köprüleri kullanmış ya da henüz *Halys* üzerinde köprüler kurulu olmadığı için Miletoslu Thales'in önerisi ile ırmağın yatağı değiştirilerek karşı kıyıya geçmişlerdir (I.75). *Halys* ırmağını geçen Kroisos liderliğindeki Lidya ordusu Pteria'ya gelerek bölgedeki kentleri yağmalar, yöre halkını göç etmeye zorlar. Kyros liderliğindeki Pers ordusu ile gerçekleşen şiddetli savaşta iki taraf da çok sayıda kayıp verir. Bir galibi olmayan bu savaşa gece olunca ara verilir (I.76). Sayıca daha az askere sahip olan Kroisos, ertesi gün Kyros'un kendisine saldırmadığını görünce Sardes'e gitmeye karar verir. Planına göre müttefikleri Mısır ve Babil'den yardım isteyecek ve kışı geçirdikten sonra bahar başlangıcında Perslere karşı bir saldırı düzenleyecektir. Müttefiklerine, elçiler aracılığıyla dört ay sonra Sardes'e kendisine yardıma gelmeleri haberini gönderir. Bu arada ordusundaki paralı askerleri de göndererek asker sayısını azaltır (I.77). Ancak Kyros, Pteria'daki galibi belli olmayan savaştan sonra Kroisos'un Sardes'e doğru yola çıkması karşısında onun aklından geçirdiği planları tahmin eder (I.79). Sardes'e Kroisos'un hiç ummadığı anda bir sefer düzenler (I.78). İki ordu Sardes'in önündeki ovada karşı karşıya gelir. Burada Kyros'un uyguladığı taktikler sonucunda Lidyalılar Sardes'e çekilir (I.80) ve Kroisos esir düşer (I.85).

Herodotos'ta, Büyük Kyros annesi tarafından Medli, babası tarafından Persli olarak tanımlanır (I.107). Pers ve Babil kaynaklarıysa, Kyros'un yaklaşık MÖ 600-530 yılları arasında yaşadığını ve İran'ın Fars bölgesinde bağımsız krallığını kurmuş, Akhamenid hanedanına mensup bir Pers lideri olduğunu göstermektedir (Dandamayev, 2011). Babil kaynakları arasında yer alan Nabonidus Kroniği, Kyros'un büyük olasılıkla Lidya üzerine¹¹ MÖ 547 civarında gerçekleştirdiği seferden ve onu öldürdüğünden söz etmektedir (*Nabonidus Chronicle* II.2-4: Grayson, 1975, no 7; Glassner, 2004, no 26).

Herodotos dışında, antik dönem yazarları Sicilyalı Diodoros ve Polyainos da Pteria savaşından söz etmişlerdir. Diodoros, Herodotos'ta anlatılanların hemen aynısını aktarıırken (*Bibliothèque Historique*, 9.31), Polyainos ise Kroisos'un askerlerini donattığı Yunan tarzı silahların üstünlüğünden söz eder; özellikle kalkanlara isabet eden mızrakların çıkardığı gürültüden dolayı atların ürkmemesi sayesinde Perslerin mağlup edildiğini ve üç aylık bir ateşkes yapıldığını yazmıştır (*Strategemata*, 7.8).

¹¹ Nabonidus Kroniği üzerinde II. Kyros'un sefer yaptığı ülkenin adının yalnızca ilk karakteri okunabildiği için bu ülkenin Lydia değil Urartu olabileceği de önerilmiştir (Rollinger, 2008). Ancak bu öneri bir dizi uzman tarafından reddedilmiştir (Spek, 2014: dn. 185).

Savaşın gerçekleşme biçimi ve nasıl sonlandığı ile ilgili çelişkili bilgiler ne olursa olsun, Herodotos'ta savaşın nedeni olarak sunulan Kroisos'un Persleri durdurmaya çalışmasında gerçeklik payı olmalıdır. Herodotos, Kroesus'un Perslere karşı savaş açma nedeni olarak II. Kyros'un Astyages'i yenmesi ile birlikte Pers tehdidinin yaklaşmakta olduğunu fark etmesi (I.46), ülkesine yeni topraklar katmak ve kayınbiraderi olan Astyages'in intikamını almak istemesini (I.73) gösterir.¹²

Pteria'nın en azından MÖ 2. binyıldan başlayarak batı ile doğuyu birbirine bağlayan ticaret yollarının kesiştiği bir bölgede yer aldığı bilinmektedir¹³. Bu nedenle Lidya lideri için Pteria, ticaretinin kesintiye uğramaması açısından ele geçirilmesi gereken stratejik bir kent olarak seçilmiş olabilir (Leloux, 2017b: 411-412). Kerkenes Dağ yerleşiminin MÖ 540 civarında yağmalanması ve kentin Kapadokya kapısının ateşe verilmesi, Lidya lideri Kroesus ve II. Kyros arasında geçen bu savaş ile ilişkilendirilmektedir (Gezgin, 2018: dn. 54; Summers, 2014: 49; Summers, 2018: 114).

Kroisos'un bölgeye düzenlediği sefer için, ileride Pers Kral Yolu olarak adlandırılacak güzergahı kullandığı düşünülmektedir (Leloux, 2017b: 411; Gezgin, 2018). Herodotos, Kroisos'un savaşa giderken *Halys*'in karşı kıyısına köprü vasıtasıyla geçtiğini sandığını yazmıştır (I.75). Ancak Yunanlar arasında farklı bir görüşün hâkim olduğunu ekler. Buna göre, o dönemde henüz köprüler olmadığı için, Thales, yarımay biçimli bir hendek kazdırarak ırmağın yatağını değiştirmiş ve böylece ırmağı geçmelerini sağlamıştır (I.75). Kroisos'un *Halys*'in karşı kıyısına geçmek için, Kırıkkale ilindeki Çeşnigir Köprüsü'nün bulunduğu noktada yer almış olabilecek bir köprüyü kullanmış olabileceği önerilmiştir (O'Grady, 2002: 175). Bu fikrin dayanağını Garstang ve Gurney'in, mevcut köprünün altında görülebilen Roma dönemine ve ondan daha önceki bir döneme ait bir köprünün kaba taşlarına rastlamış olmaları oluşturmaktadır (Garstang ve Gurney, 1959). Gerçekten de *Halys* nehri üzerinde daha MÖ 2. binyılın ilk yarısında köprüler olduğuna dair anlatımlara Asur Ticaret Kolonileri Çağı metinlerinde rastlanmıştır (Barjamovic, 2011: 342; Kuzuoğlu, 2018: 115).

Thales'in nehir yatağını değiştirerek, Kroisos ve ordusunun karşı kıyıya geçişi sağladığı ile ilgili bilgi modern araştırmacıların ilgilendiği bir diğer konudur. Thales, eğer Kroisos'un seferine katıldıysa¹⁴, nehir yatağını değiştirecek bilgiye sahip bir kişi olarak görülmektedir (Greene, 1992: 105). Nevşehir'in Sarıhıdır köyünde, yer alan insan yapımı tünelin Thales tarafından açılmış olabileceği önerilmektedir (Gezgin, 2018: 185; Gilli, 2013). Tünel ile ilgili gözlemlerde bulunan Gilli, volkanik tüf anakayaya açılan tünelin yaklaşık 8-10 m genişliğe, 200 m uzunluğa ve 2 m üzerinde yüksekliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Zemindeki alüvyal dolgunun kalınlığı bilinmemektedir. Tünelin duvarlarında kandil konulduğu düşünülen boşluklar mevcuttur. Tüneli kazmak için 12.800 ton toprağın kazılması gerektiği hesaplanmıştır. Çıkan toprağın nehirden geçişi sağlayacak batardo ya da geçiş yerini oluşturacak set yapımında kullanılmış olabileceği önerilmektedir (Gilli, 2013: 278).

Mitolojide *Halys*

Antik dönem mitolojisinde nehirler Zeus'un neslinden gelirler (Homeros, *İlyada* 14, v. 434) ve Okeanos ile Thetys'in çocukları olarak gösterilirler (Hesiodos, *Theogonia*, 337-345). *Halys* de antik yazarların eserlerinde bir tanrı olarak gösterilir. Rodoslu Apollonios *Argonautika*

¹² Herodotos'un eserinde Kroisos'un Perslere karşı savaşa başlama nedenlerinin ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Demir, 2014: 247-251.

¹³ Söz konusu yol hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gezgin, 2018.

¹⁴ Konu ile ilgili tartışma için bkz. Gezgin, 2018: 184-185.

isimli eserinde nehir tanrısı *Halys*'in, tanrı Apollon gibi Asopus'un kızı Sinope'ye âşık olduğunu yazmıştır (II.954).

İkonografide ise nehirler boğa başta olmak üzere çeşitli hayvan biçimlerinde, boğa ve insan, balık ve insan gibi karışık varlıklar biçiminde ya da antropomorfik biçimde ölümsüz tanrılar olarak tasvir edilmişlerdir (Appuhn-Radtke, 2004). Özellikle Roma döneminde kentlerle özdeşleşen nehirler, kişileştirilerek kent sikkeleri, mozaikler ya da heykeller üzerinde tasvir edilmiştir (Campbell, 2012).

Nehir tanrısı *Halys* tasvirlerine, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Gangra ve Tavium kentleri sikkeleri üzerinde rastlanır. Paphlagonia bölgesindeki Gangra (ya da Germanikopolis) kentinin Julia Domna adına darp edilmiş sikkelerinde Tanrı *Halys* sakallı, üst kısmı çıplak, sola doğru yarı uzanır pozisyonda ve kamış dalı tutan sağ elini sağ yanındaki gemi pruvası üzerine, sol dirseğini ise içinden sular dökülen yan yatmış bir su testisi üzerine koymuş olarak tasvir edilmiştir (Arslan, 2010: s. 92, kat. no. 30).

Galatia bölgesindeki Tavium kentinin Septimus Severus ve eşi Julia Domna adına darp edilen sikkelerinde de Tanrı *Halys* antropomorfik olarak gösterilmiştir. Septimus Severus adına darp edilen bir sikke üzerinde, sola uzanmış pozisyondaki tanrı *Halys* sağ elini bir gemi pruvası üzerine uzatırken, sol dirseğini yan yatmış, içinden su akan bir testi üzerine dayamıştır (Turan, 2007, No. 42). Julia Domna adına basılan bir sikke üzerinde ise Tanrı *Halys*, bir kayalık üzerinde sola bakar biçimde oturan ve elinde buğday başağı ve haşhaş kozası tutan Tavium Tyche'sinin ayaklarının önünde yüzer biçimde tasvir edilmiştir (Arslan, 2006, No.72).

Söz konusu tasvirlerde *Halys* yarı uzanmış ya da yüzer pozisyonda antropomorfik bir tanrı olarak karşımıza çıkar. Nehir tanrılarının antropomorfik olarak tasvir edilmesi Yunan sanatında MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısında (Sencan-Altınoluk, 2005: 9; Gais, 1978: 359), uzanmış pozisyonda gösterilmeleri ise Hellenistik dönemde başlamıştır (Gais, 1978: 360-362). Nehir tanrılarının uzanır pozisyonda gösterilmeleri, suların yaşam veren gücü ve dolayısıyla verimlilik ile ilgili sembolik bir duruş olarak yorumlanmaktadır (Sencan-Altınoluk, 2005: 14). Gangra ve Tavium sikkeleri üzerinde tanrı *Halys*'in üst kısmı çıplak, alt kısmında ise *khimaton* giymiş olarak ve sola doğru yarı uzanır biçimde ya da Tyche'nin ayakları önünde yüzerken gösterilmesi, nehir tanrıları için Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki en yaygın betimlemeler arasında yer alır (Tekin, 2001: 521; Bilir & Okan, 2018: 912). Tasvirlerdeki su testilerinden dökülen su, nehrin kendisini; Tanrı *Halys*'in gemi pruvasına doğru elini uzatması ise, Kızılırmak nehri üzerindeki taşımacılığı işaret ediyor olmalıdır (Sencan-Altınoluk, 2005: s. 18; Bilir & Okan, 2018: 913; Bekker-Nielsen, 2016).

***Halys* Üzerinde Ulaşım**

Kızılırmak düzensiz bir rejim ve akıma sahip olması nedeniyle, ulaşım elverişli olmayan bir nehir (Hoffner, 2003: 99) ya da en azından akıntının ters yönünde ulaşım yapılamayan bir nehir (Maercker, 1894) olarak nitelenmiştir. Ancak, son yıllarda bu görüş sorgulanmaya başlanmış ve nehir üzerinde eskiçağlardan bu yana taşımacılık yapıldığı görüşü hâkim olmaya başlamıştır (Ekmen, 2015; Bekker-Nielsen, 2016). Nitekim, arkeolojik ve filolojik veriler Kızılırmak nehri üzerinde MÖ 2. binyıldan itibaren taşımacılık yapıldığına işaret etmektedir (Müller-Karpe, 2016). Antik dönemde de *Halys* üzerinde taşımacılık yapıldığına ilişkin anlatımlara rastlanmaktadır. Ksenophon *Anabasis* eserinde (V.6.9), genişliği 2 *stadión*'dan az olmayan *Halys* nehrinin ancak teknelerle geçilebileceğini yazmıştır. Ancak antik metinlerde, *Halys*'in hangi kesimlerinde, ne tür teknelerle taşımacılık yapıldığı hakkında yeterli bilgi mevcut değildir. 19. ve 20. yüzyıllarda nehrin en azından kuzey kesiminde işlediği bildirilen teknelerin varlığı, antik dönemlerde de benzeri bir deneyimin yaşandığına işaret etmektedir. 19. ve 20. yüzyıllarda da Kızılırmak üzerinde yelkenli kayıklarla (Maercker, 1894: 80; Akkan, 1962) ya da

sallarla (Yılmaz, 2016) taşımacılık yapıldığı bilinmektedir. Roma döneminde nehirler üzerinde benzer kayıkların/teknelerin kullanıldığını gösteren çeşitli tasvirler ve kalıntılar mevcuttur (Casson, 1965; Campbell, 2012: 208-217; Castro ve Capulli, 2016).

Sonuç

MÖ 5. yüzyıldan itibaren antik yazarların eserlerinde karşımıza çıkan *Halys* nehri, Antik Çağ boyunca politik, kültürel ve ekonomik olarak insanların yaşamında önemli izler bırakmıştır. Özellikle Herodotos'un aktardığı *Halys* çevresinde gelişen politik olaylar, kendinden sonraki antik çağ yazarlarının yanı sıra modern çağ araştırmacıları için de tarihsel bir kaynak ve aynı zamanda çözümlenmesi gereken bir problem olmuştur. *Halys*'in bir nehir tanrısı olarak mitolojide kendine yer bulması, yakın çevredeki insanları ruhani olarak da etkilediğini göstermektedir. Antik metinlerde *Halys* nehri üzerinde köprüler inşa edildiğine ve taşımacılık yapıldığına dair veriler ise modern araştırmacılar tarafından uzun yıllar ihmal edilmiş, ancak son yıllarda gündeme gelmeye başlamıştır. Kızılırmak nehri uzunluğu, ayırt edici rengi, sunduğu olanaklar ama aynı zamanda barındırdığı tehlikelerle tarih boyunca, bölge sakinleri için en önemli coğrafi unsurlardan biri olmuş ve MÖ 2. binyıldan itibaren yazılı metinlerde kendine yer bulmuştur. Tüm bu özellikleri ile Kızılırmak, sadece coğrafi olarak değil, aynı zamanda kültürel olarak da korumamız gereken önemli bir mirastır.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

- Aiskhylos. *Persai*. Çev. H. W. Smith (Cambridge: Harvard University Press, 1926), Perseus Digital Library. <http://data.perseus.org/texts/urn:cts:greekLit:tlg0085.tlg002.perseus-eng1> (erişim: 21 Kasım 2020).
- Apollonios (Rodoslul). *Argonautika*. Çev. A. Çokona (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018).
- Cicero. *De divinatione*. Çev. W. A. Falconer (Cambridge: Harvard University Press, 1923), Perseus Digital Library. <http://data.perseus.org/texts/urn:cts:latinLit:phi0474.phi053.perseus-eng1> (erişim: 20 Aralık 2020).
- Diodoros (Sicilyalı). *Bibliothèque Historique*. Çev. C. H. Oldfather (Cambridge: Harvard University Press, 1933). www.topostext.org/work/134#9.31.1 (erişim: 20 Aralık 2020).
- Eusebius. *Chronicon*. www.attalus.org/translate/eusebius.html
- Herodotos. *Herodot Tarihi*. Çev. M. Ökmen (İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1973).
- Herodotus. *The Histories*. Çev. A. D. Godley (Cambridge: Harvard University Press, 1920), Perseus Digital Library. <http://data.perseus.org/texts/urn:cts:greekLit:tlg0016.tlg001.perseus-eng1> (erişim: 5 Kasım 2020).
- Klement. *Stromata*. www.earlychristianwritings.com/text/clement-stromata-book1.html (erişim: 21 Aralık 2020).
- Ksenophon. *Anabasis. Onbinlerin Dönüşü*. Çev. A. Çokona (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015).
- Plinius (yaşlı). *Naturalis Historia*. Çev. J. Bostock & H. T. Riley (London: Taylor and Francis), Perseus Digital Library. <http://data.perseus.org/texts/urn:cts:latinLit:phi0978.phi001.perseus-eng1> (erişim: 21 Aralık 2020).
- Polyainos. *Strategemata*. Çev. R. Shepherd (Chicago: Ares Publishers, 1793). www.attalus.org/translate/polyaenus7.html (erişim: 20 Aralık 2020).

- Solinus. *Polyhistor*. Çev. A. Apps (Doktora tezi, Macquarie University, 2011). www.topostext.org/work/747#15.15 (erişim: 20 Aralık 2020).
- Strabon. *Geographika. Antik Anadolu Coğrafyası Kitap XII-XIII-XIV*. Çev. A. Pekman (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000).

Modern Kaynaklar

- Akbulut, N. et al. (2009). Rivers of Turkey. K. Tockner, C. T. Robinson & U. Uehlinger (ed.), *Rivers of Europe*, 643-672. Academic Press.
- Akkan, E. (1962). Kızılırmak'ın Aşağı Kesiminde Kayıkla Nakliyat. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 20 (3-4), 263-270.
- Alagöz, C. A. (1968). Kızılıрмаğın suyu. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, 1-16.
- Appuhn-Radtke, S. (2004). Flußgott. *Reallexikon zur Deutschen Kunstgeschichte*, 109, 53-117.
- Arslan, M. (2006). Pessinus ve Tavium sikkeleri. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2005 Yıllığı*, 125-181. Ankara.
- Arslan, M. (2010). Paphlagonia Krallığı ve Gangra-Germanikopolis Sikkeleri, *Höyük*, 2, 67-124.
- Asheri, D. et al. (2007). *A Commentary on Herodotus Books I-IV*, Oxford: Oxford University Press.
- Baran, A. (2016). Kerkenes kazısı 2012-2013 yılları çalışmaları ve yerleşimin tanımlanması üzerine değerlendirmeler. *Mediterranean Journal of Humanities*, VI/2, 49-87. Doi: 10.13114/MJH.2016.288
- Barjamovic, G. (2011). *A historical geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony period*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Bekker-Nielsen, T. (2016). Navigable Rivers of Northern Anatolia. A. Dan (ed.), *The Black Sea (4th-7th century AD): The End of the Ancient World, Beginning of a New Order?* Stuttgart.
- Bilir, A. & Okan, E. (2018). Sikkeler ışığında Prusias ad Hypium'dan Pontos Euxeinos'a nehir taşımacılığı ve ticari faaliyetler. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 903-920. Doi:<http://dx.doi.org/10.17218/hititsosbil.459475>.
- Boeten, J. (2015). *Barbarians in Strabo's Geography with a case-study: the Cappadocians*. Yayınlanmamış master tezi. Ghent University Department of Greek Linguistics. Belçika.
- Campbell, B. (2012). *Rivers and the Power of Ancient Rome*. USA: The University of North Carolina Press.
- Casson, L. (1965). Harbour and river boats of ancient Rome. *The Journal of Roman Studies*, 55(1/2), 31-39.
- Castro, F. & Capulli, M. (2016). A preliminary report of recording the Stella 1 Roman river barge, Italy. *The International Journal of Nautical Archaeology*, 45(1), 29-41. Doi: 10.1111/1095-9270.12147
- Dandamayev, M. A. (2011). Cyrus II The Great. *Encyclopædia Iranica*, VI/5, 516-521; www.iranicaonline.org/articles/cyrus-iii (erişim: 6 Aralık 2020).
- Demir, M. (2014). *Lidyalılar. Mythos'tan Logos'a*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Doğan, U. et al (2009). Kızılırmak Nehri'nin evrimsel tarihi, Kapadokya kesimi: İç Anadolu Bölgesi'nde neotektonik rejimin başlangıcı için bir çıkarsama. *Türkiye. 62. Türkiye Jeoloji Kurultayı Bildiri Özetleri Kitabı*, 806-807. Ankara: MTA.
- Draycott, C. M. & Summers, G. D. (2008). *Sculpture and inscriptions from the monumental entrance to the palatial complex at Kerkenes Dağ, Turkey*. USA: Oriental Institute Publications.
- Drews, R. (1969). The Fall of Astyages: Herodotus' Chronology of Eastern Kingdoms. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 18(1), 1-11.

- Dueck, D. (2000). *Strabo of Amasia: a Greek Man of Letters in Augustan Rome*. Londra: Routledge.
- Efe, R. (1996). Kızılıрмаğın Akım ve Rejim Özellikleri. *Öneri. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/1, 39-60.
- Ekmen, H. (2015). Filolojik ve Arkeolojik Verilere Göre Anadolu'da M.Ö. II. Binde İletişim ve Ulaşım Aracı Olarak Nehirlerin Önemi. A. Baysal (ed.), *İletişim Ağları ve Sosyal Organizasyon*, 47-66, İstanbul: Ege Yayınları.
- Forrer, E. (1919). Die acht Sprachen der Bogazköi-Inschriften. *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften*, 1029-1041.
- Gais, R. M.1(1978). Some problems of river-god iconography. *American Journal of Archaeology*, 82/3, 355-370.
- Garstang, J. & Gurney, O. R. (1959). *The geography of the Hittite empire*. London: British Institute of Archaeology in Ankara.
- Georgacas, D. (1964). From the River Systems in Anatolia: The Names of the Longest River. *Names*, 12/3-4, 197-214.
- Gezgin, İ. (2018). Croesus, Thales and the Halys river. O. Zunal et al (ed.), *Epiphaneia. A Festschrift for Prof. Dr. Nuran Şahin from her colleagues, friends and former students*, 177-192. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Gilli, E. (2013). Le tunnel de dérivation de l'Halys à Sarıhır, Turquie (550 avant JC). Une réponse troglodytique à un problème hydrologique. *Tunnels et Espace Souterrain*, 237, 276-282.
- Glassner, J. J. (2004). *Mesopotamian Chronicles*, 19, Leiden: Brill.
- Goetze, A. (1930). Bemerkungen zu dem hethitischen Text AO 9608 des Louvre. *Revue Hittite et Asianique*, 1/1, 18-30.
- Grayson, A. K. (1975). *Assyrian and Babylonian Chronicles*. TCL 5, Locust Valley: Augustin.
- Greene, M. T. (1992). *Natural knowledge in preclassical antiquity*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Gurney, O. R. (1977). Keilschrifttexte aus Boghazköi, 23 Heft. By H. Otten and C. Rüster. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 109/ 2, 207.
- Güterbock, H. G. (1956). The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son Mursili II. *Journal of Cuneiform Studies*, 10, 107-130.
- Harrison, T. & Irwin, E. (2018). *Interpreting Herodotus*. Oxford Scholarship Online.
- Huxley, G.(1965). A war between Astyages and Alyattes. *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 6(3), 201-206.
- Košak, S. (1982). *Hittite Inventory Texts: (CTH 241-250)*. *Texte der Hethiter* 10. Heidelberg: Carl Winter universitätsverlag.
- Kuzuoğlu, R. (2018). Eski Asurca Metinlerde Anadolu Köprüleri. *Archivum Anatolicum*, 12/2, 113-226.
- Laroche, E. (1959). *Dictionnaire de la Langue Louvite*. Bibliothèque archéologique et historique de l'Institut Français d'Archéologie d'Istanbul, VI, Paris.
- Leloux, K. (2016). The Battle of the Eclipse (May 28, 585 BC): A Discussion of the Lydo-Median Treaty and the Halys Border. *Polemos*, 19(2), 31-54.
- Leloux, K. (2017a). L'Halys chez Hérodote. *Studia Hercynia*, XXI/1, 15-24.
- Leloux, K. (2017b). La bataille de (la) Ptérie. La Lydie face à la Perse (CA 547 Av. J.-C.). G. Xhayet (ed.), *Neuvième congrès de l'association des cercles Francophones d'histoire et d'archéologie de Belgique et LVIe congrès de la fédération des cercles d'archéologie et d'histoire de Belgique Congrès de Liège 23-26 Août 2012*, Tome II, 407-415. Liège: Institut Archéologie Liégeois.
- Maercker, G. (1894). Reisen im Flußgebiet des unteren Kizil-Irmak. *Verhandlungen der*

- Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin* 21, 69-85.
- Müller-Karpe (2016). The Kızılırmak in Hittite Times. *Anatolian Rivers between East and West: Axes and Frontiers. Geographical, Economical and Cultural Aspects of the Human-Environment Interactions between the Kızılırmak and Tigris Rivers in Ancient Times*. A Series of Workshops. First Workshop The Connectivity of Rivers. Bilkent University Faculty of Art, Design and Architecture & Faculty of Humanities and Letters Ankara. 18th November 2016. Abstracts: 7-10.
- O'Grady (2002). *Thales of Miletus: The beginnings of western science and philosophy*. Aldershot: Ashgate.
- Querejeta, M. (2011). On the eclipse of Thales, cycles and probabilities. *Culture and Cosmos*, 15/1, 5-16.
- Rollinger, R. (2003). The western expansion of the Median 'empire': A re-examination. G. B. Lanfranchi, M. Roaf, R. Rollinger (ed.), *Continuity of empire (?): Assyria, Media, Persia*, 289-320. Padova: S.A.R.G.O.N.
- Rollinger, R. (2008). The Median 'empire', the end of Urartu and Cyrus great's campaign in 547 BC (Nabonidus Chronicle II 16). *Ancient West & East*, 7, 51-65.
- Rollinger, R. (2020). The Medes of the 7th and 6th c. BCE: A short-term empire or rather a short-term confederacy? R. Rollinger, J. Degen, M. Gehler (ed.), *Short-term empires in world history*, 189-213. Wiesbaden: Springer.
- Rollinger, R. & Kellner, A. (2019). Once more the Nabonidus Chronicle (BM 35382) and Cyrus' campaign in 547 BC. *Ancient West & East*, 18, 153-176.
- Roosevelt, C. H. (2017). *Lydia Arkeolojisi. Gyges'ten Büyük İskender'e*. (çev. H. G. Çatak) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Sencan-Altınoluk (2005). *Sikkelerin ışığında Küçük Asya'da ırmak tanrıları*. Yayımlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı. İstanbul.
- Spek, R. J. van der (2014). Cyrus the Great, exiles, and foreign gods: A comparison of Assyrian and Persian policies on subject nations. M. Kozuh et al (ed.), *Extraction and Control: Studies in Honor of Matthew W. Stolper*, 233-264. Chicago: University of Chicago Press.
- Summers, G. D. (1997) The identification of the Iron Age city on Kerkenes Dağ in Central Anatolia. *Journal of Near Eastern Studies*, 56 (2), 81-94.
- Summers, G. D. (1999) *Medes, Lydians, the «battle of the eclipse» and the historicity of Herodotus*. <http://www.kerkenes.metu.edu.tr/kerk1/index.html> (erişim: 10 Aralık 2020).
- Summers, G. D. (2014). East of the Halys: thoughts on settlement patterns and historical geography in the late 2nd millenium and first half of the first millenium B.C. H. Bru&G. Labarre (ed.), *L'anatolie des peuples, des cités et des cultures (IIe millénaire av. J.-C. - Ve siècle ap. J.-C.)*. Colloque international de Besançon - 26-27 novembre 2010. Vol. I. *Autour d'un projet d'atlas historique et archéologique de l'Asie-Mineure. Méthodologie et prospective*, 41-51. Besançon: Institut des Sciences et Techniques de l'Antiquité.
- Summers, G. D. (2018). Phrygians east of the red river: Phrygianisation, migration and desertion. *Anatolian Studies*, 68, 99-118.
- Tekin, O. (2001). River-gods in Cilicia in the light of numismatic evidence. E. Jean, A. M. Dinçol, S. Durugönül (ed.), *La Cilicie: espaces et pouvoirs locaux (IIe millénaire av. J.-C. - IVe siècle ap. J.-C.)*. Actes de la table ronde d'Istanbul, 2-5 novembre 1999, 519-551. İstanbul: Institut Français d'Etudes Anatoliennes.
- Turan, A. Y. (2007). *Roma imparatorluk döneminde Tavium kentinde darp edilen sikkelerin değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı. Ankara.

Yılmaz, C. (2016). Vezirköprü-Kunduz ormanlarından Bafra Kereste Fabrikası'na Kızılırmak üzerinden tomruk nakliyatı. *Bütünşehir*, 2(11), 18-26.
